

HENRI BRUNING
SCHRIJFT OVER:

EEN

Misverstand

"BINT" bezat, in meer dan één opzicht, overrompelende kwaliteiten; al acht ik Bordewijks wijze van schrijven niet bepaald nieuw meer, omstreeks 1935, men kon dit boek accepteren als een zeer persoonlijke en zeer sterke creatie; het hield, van begin tot eind, de aandacht hevig gespannen.

Ik had echter één bezwaar: de hoofdfiguur Bint leek mij, als „heerscher“, een misverstand (en, eerlijk gezegd, maar dit is hier natuurlijk geen bezwaar, het boek maakte op mij meer den indruk anti-fascistisch te zijn, dan, zooals men nog al eens hoorde verluiden, fascistisch gezind).

Het woord „heerscher“ zegt het reeds, een heerscher is iemand die de situaties, spanningen en problemen waarmede zijn leven in aanraking komt, „beheerscht“. Een onmiddellijk en onvermijdelijk gevolg hiervan is, dat men zich in zijn nabijheid, alleen reeds door zijn aanwezigheid, door de atmosfeer die zijn heerschende, d.w.z. vrije, sterke en beslissende persoonlijkheid in al zijn handelingen uitstraalt, zelf vrij en licht te moede voelt worden, en hoeveel te meer dus als hij spreekt, d.w.z. zijn wijze van beheerschen, zijn zien en doorgronden van problemen, spanningen en oplossingen, en daarmede de constructieve kracht van zijn wezen, de orde van zijn leven, vrijgeeft: voor anderen toegankelijk maakt.

Bij Bint nu onderging men een precies tegenovergestelde gewaarwording. Heel zijn onmiskenbaar wilskrachtige persoonlijkheid had een uitermate drukkende, beklemmende, benauwende uitwerking. Hij was een drijver (een wilsman), geen heerscher (een bevrijdend mens); de anderen, zij die hem volgden, bukten zich over hem (gefascineerd, gebologeerd), zij richtten zich niet in (of aan) hem op. Men kon aan zijn wil eenvoudig geen weerstand bieden; men kon slechts bukken: zwijgen.

De atmosfeer van dit boek was niet (gelijk de atmosfeer rond een waarachtig heerscher) helder: klaar als de sterke golfslag van een stroom in den zomer: de atmosfeer van „Bint“ was grijs, beknellend: een binnenplaats van grijs, somber beton zonder zon. Men zag er ergens een klimop verbeten wortelschieten, stam worden, zich omhoogtrekken, woest en weerbarstig, maar het verwonderde niet dat het groeien na korten tijd moest verdorren, verschrompelen: op niets uitloopen.

Desalniettemin: dit boek boeide, ook en vooral door de figuur Bint. Bint behoefde niet geserveerd met 't aureool (het pathos) eener quasi diepzinnige symboliek om deze figuur belangrijk of boeiend te maken; hij was het in zich en door zich. Dit boek was op den man af, rauw en reëel, zonder literatuur, en het verdroeg dit.

Met Bordewijks laatsten roman¹⁾ is het, helaas, in vielerlei opzicht geheel anders gesteld. Het is alles behalve op den man af; het is doorspekt met symboliek en quasi diepzinnigheid. Een ongetwijfeld lugubere wereldje — lugubere omdat het zóó door en door banaal en stompzinnig is — moeten wij accepteren als de ondergang van 'een eeuw, doch ontgaan hiervan, terugggebracht tot zijn feitelijke proporties, behoudt men slechts een uiterst triviaal, oninteressant, eindelijk geroekt en opgeschreefd geschiednisje.

Er is een fin-de-siècle dat groot ondergaat — zoo de brooze, gracieuse knaap Elias uit Gilliams' boek, dat wij hier onlangs bespraken; er is een fin-de-siècle dat zijn terugslag vindt in (zich tragisch voortzet tot) de onderste regionen van een geestelijk en moreel ontworpen tijdperk, dat zich daar demonstreert in een snel en weerloos ontrederen van menschen die, uit zichzelf, geen enkel wapen bezitten tegenover de problematiek waarin hun leven verstrikt geraakte — zoo in Coenens, hier eveneens besproken, „Onpersoonlijke Herinneringen“; en er is een fin-de-siècle (is het dit nog wel?), dat zich demonstreert in het levensvoer van lieden, „heeren“, wier volmaakt onbelangrijk le-

ven „gespannen“ staat tusschen beurs, zaak en kroeg. Dit levensvoer is dan het bordeel. Zoo in „Rood Paleis“.

In het eerste geval boeit en ontroert ons de beschreven figuur, het gevoelig en groot reageren van een fijnbesnaard mensch op een onontkoombaar geworden noodlot van ondergang. In het tweede geval zijn het niet zoozeer de beschreven figuren, hun doen en laten, als wel het sentiment van deernis dat de schrijver ondergaat ten overstaan van menschen aan wie zich een onbezweerbaar en onmeedoogend fatum voltrekt. In het derde geval — de relatie „heeren“ en hoeren — vindt men echter niets dat ook maar een oogenblik interessant is, laat staan boeit of ontroert. De relatie moge niet vuil zijn, zij is vaal, banaal, triviaal, egaal, kortom: vervelend, precies zoo vervelend als deze „heeren“ zelf zijn. De genoegens van de „heeren“ dáár, in het rood paleis, zijn niet interessanter of belangwekkender dan de genoegens dezer zelfde heeren elders, b.v. aan bitter- of kaarttafeltjes; en aan alles wat er aan zo'n borreltafeltje verhandeld wordt, demonstreert zich „het einde van een eeuw“ niet méér dan in dat roode paleis, d.w.z. in het geheel niet; hier als elders demonstreeren deze „heeren“ enkel hun eigen fatum, n.l.: overal en altijd plebeïsch en platvloersch te moeten zijn.

In het roode paleis moge de lugubere gemeenplaats die deze „heeren“ vertegenwoordigen piquanter gepavoiseerd zijn, hier als elders zijn zij slechts een opgetuigde gemeenplaats. Zij zijn niet typisch voor een ondergaande eeuw, zij zijn slechts (typisch) zichzelf. Neen, in en met dit wereldje gaat geen eeuw ten onder, maar de ondergang van een eeuw heeft ook in dezen valen achterhoek zijn vaal uitlooptje, zijn vaal en troebel terugslagje. Een zeker soort levens moge hier ondergaan, en ook het rood paleis moge ondergaan, — een eeuw gaat (en ging) eenigzins anders, vele malen grandioos en vele mijlen hier vandaan, onder.

Desalniettemin: ook het vale kan wel boeiend zijn. Mits we in zijn miezige ontgaarding niet meer hoeven te zoeken dan het is, n.l. de miezige ontgaarding van een geestelijk en intellectueel plebs. Mits het een détail is van een groter geheel, ergens een achtergrond, een hoofdstuk. Voor een dergelijk „hoofdstuk“ scheen in „Rood Paleis“ alles aanwezig: het sombere kazerneblok van de zonde, het smerige, vunze water van de gracht waaraan het, met zijn kermis-fantasia, oprees, de stinkende riolen en vuile ratten er onder, het stel dégenère's daarbinnen. Maar dit alles werd voorgrond, werd roman, werd getransformeerd, opgeschreefd en opgedoofd tot een beeld van grootsch en beslissend verval, tot het beeld van een eeuw. Het werd — overdreven en pathetisch — symbool, en dit misverstand, dit, au fond nogal ordinaar, misverstand, werd geserveerd als een visioinaire kijk op het geval.

Dit wat de „heeren“ betreft en der heeren vertier en getier in het rood paleis.

De visie op het „huis“ is, gelijk gezegd, opgedoofd; de visie van den auteur op het fin-de-siècle-vertegenwoordigertje bij uitnemendheid, is, eveneens, het wederrechtelijk pavoiseren van een gemeenplaatsje.

Als ik zoo Henri Leroy's steriele en onmachtige gedachtjes naproof (hoe prachtig en rijk en vertijnd hebben de waarachtige vertegenwoordigers van dat tijdperk gedacht!), dan komt het mij voor dat het begin van een eeuw hem niet wezenlijk anders zou hebben gemaakt dan hem thans (z.g. het einde maakt; hij zou bij dat begin precies zoo zijn geweest als thans bij dit einde, namelijk: zonder hersens).

Dit verklaart ook waarom het einde der vorige eeuw zooveel essentieler en grandioos heeft gedacht, gesproken en gehandeld dan Henri Leroy denkt, spreekt en handelt. Henri Leroy is geen schaduw van den zakenman die zijn vader is, maar een (zeer bleeke) schaduw van de gestalten uit het fin-de-siècle tijdperk, precies zoo als de karakteristiek die Bordewijk ergens in dit boek van dit tijdperk geeft een bleeke, verbleekte afspiegeling is van de werkelijkheid van dat tijdperk, — een tijdperk (het moge hier even gezegd zijn) dat ons nog steeds met trots en bewondering vervult. Als er, gelijk in dit boek, zoo om de haverklap en zoo nadrukkelijk over fin-de-siècle wordt gesproken, heeft men toch minstens het recht te verwachten, althans ergens essentiële problemen, een essentieel, overrijp denken, een laat en prachtig nabloeiend (doch reeds aangetast, van ontbinding doorgeurd) verbeeldings- en gevoelsleven te ontmoeten. Niets van dit alles ontmoet men. Het denken is amorphe, brokkelig, fragmentarisch, lang vóór het hoogtepunt vastgelopen, niet in de dialectiek (zooals Leroy, te goedgelooft, bij zichzelf veronderstelt), maar bij gebrek aan dialectiek; vastgelopen, niet dóór de problematiek, maar zelfs ondanks dat beetje problematiek dat het zijne is. En het verbeeldingsleven van den heer Henri Leroy met beard en lange schoone smor is meer kleintjes-bizar, would-be, dan een fantastische, verwiderde, grillig-overdadtige uitbloei van een geestelijk losgeslagen leven. Henri Leroy is een klein, impotent nalooptje, zonder hersens (hoewel hij inderdaad graag denkt), zonder kans ook op „samok“. Hij fantaseert inderdaad zooals een ander bijart of kaart. Hij gaat aan de eeuw voorbij, gelijk de eeuw aan hem voorbij gaat. Hij wordt ons voorgesteld als zeer moe, zeer bewust, zeer sceptisch, zeer rustig, maar ge moet het niet geloven; hij vertegenwoordigt hoogstens een „tikkelijke opium en rozenolie“ en beslist geen „opperste verdwazing die stijl bezit“. Hij is een aanstellertje, een vervelend kletskouze, Ge hervindt hem heelmaal in die infantiele, groteske, niet weinig humoristische „daad“ waarmede hij, aan het slot van dit boek, de oude eeuw vaarwel zegt, en de wereld kond doet dat ook in hem de nieuwe eeuw is ontaakt, dat hij de nieuwe, mannelijke, aardse mensch heeft aangedaan! Van dan af noemt hij zichzelf niet meer Henry Leroy, maar doodeenvoudig, flink-banaal, kortdaat-banaal: Hendrik Lorrewa. — Maar het zou nog juister zijn geweest als hij zijn naam vertaald had met Hendrik Papegajewa, of korter nog, met enkel Hendrik Wawa.

Het zal den lezer duidelijk zijn dat, voor mij, deze roman van Bordewijk, én als roman én in zijn opzet, een mislukking is. Desondanks troffen mij ook in „Rood Paleis“ sterke, suggestieve fragmenten. Hoe kan het anders bij een talent als Bordewijk. Mevrouw Doorn is prachtig getypeerd, maar met haar „monumentale diaboliek“ loopt het al evenmin zoo'n vaart als met het fin-de-siècle. Het is een geharnast wijf dat van aanpakken weet, maar zij is evenmin een „vorstin“ als haar huis een „keizerrijk“ van ontucht; en de petroleuse in haar is al even weinig wezenlijk als de plotselinge achteruitgang van haar bloeiend bedrijf „gemotiveerd“.

Tenslotte nog één opmerking. „Rood Paleis“ is minder consequent geschreven dan „Bint“, en, niet noodzakelijk met een vrijer (gewoner) behandeling hoeft samen te gaan, ook minder sterk. 'n Enkele maal schijnt het restant van datgene wat in Bint een geheel persoonlijke uitingswijze scheen, zelfs min of meer gemaniëerd. Daar staat tegenover, dat Bordewijks taal, ook waar zij minder sterk werd, toch altijd zeer geserveerd, scherp, plastisch en levend is. Het wapen van een zeer begaafde.

HENRI BRUNING.

¹⁾ F. Bordewijk, „Rood Paleis“, „Ondergang van een Eeuw“, uitgave Nijgh & van Ditmar N.V. R'dam 1936.